

Aesthetics of Symmetrical Order Levels in a Part of Sermon al-Gharra' in Nahj al –Balagheh Based on Raymond Farin's Theory

Ali Khaleghi*

Pouran Rezaei Choshali**

Abstract

Structurally, Nahj al-Balagha is a multilayered text, and examining it from various perspectives clarifies its literary-linguistic standing for its audience. Accordingly, this literary inquiry aims to analyze coherence, rhetorical impact, the aesthetics of symmetrical order, and structural cohesion in Sermon al-Gharra'. Employing a descriptive-analytical method and based on Raymond Farrin's theory of symmetrical order, the authors examined the text of Sermon al-Gharra' and arrived at the following results: Imam Ali (peace be upon him) utilizes a parallel structure to issue warnings, admonish the believers, remind them of the Day of Judgment, and emphasize the accounting of human deeds. To organize the discourse and give it rhythm, words are arranged in a balanced form within each phrase; the number of words used in phrases containing parallel structure is identical and equal in each section. Circular composition serves to create impact and aesthetic appeal in the discourse, and when this circular form materializes, the repetition is for the purpose of emphasizing a specific subject and concept within the sentence. The circular component fosters balance in the speech, while mirror order affords the text the advantage that the author can present one expression through two lexical

* Assistant professor in Department of Arabic Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran
(Corresponding Author), a.khaleghi@cfu.ac.ir

** Assistant professor in Department of Arabic Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran,
p.rezaie@cfu.ac.ir

Date received: 23/01/2025, Date of acceptance: 22/04/2025

arrangements, making it possible to interchange the two phrases without causing any change in meaning.

Keywords: Nahj al -Balagha, cohesion, symmetrical order, Gharra sermons, Raymond Farin.

Introduction

Nahj al-Balagha is a book replete with sublime concepts, articulated through the words of a deeply eloquent human being. The literary beauties of this work across various domains– including semantics, rhetoric, and figures of speech –have rendered it one of the most prominent literary works within the corpus of Arabic literature. It is a quasi-sacred text that has been called the “Sibling of the Quran” (Ibn Abi al-Hadid, 1999: 127-129). The sermons of Amir al-Mu'minin Ali (PBUH) are rich with profound truths applicable to modern human life. One such sermon is Sermon No. 83 of Nahj al-Balagha, known as the Sermon of al-Ghara. This sermon revolves around humanity and its journey, condemning attachment to the material world, urging piety, describing the attributes of the righteous, and depicting events after death. The present writing intends to analyze and examine the structural order of this sermon. Among the theorists who have written on this important subject, the method of Raymond Farrin -known as the theory of symmetrical order-is considered by the authors to be more efficient and well-reasoned due to its systematic approach in determining levels. Consequently, this aforementioned theory has been adopted as the basis for the research.

Materials and Methods

Accordingly, the core issue of this research is to move beyond describing the aesthetic levels of the sermon and proceed to elucidate the engineering of its discourse based on a structuralist theory. The successful application of this theory to an Islamic-literary genre text like Nahj al-Balagha will not only attest to the universality of Farrin's theory but will also open new horizons for the structured reading of religious texts and a deeper understanding of the expressive artistry of the Infallibles (PBUH). Therefore, to analyze the structural cohesion of this sermon based on Raymond Farrin's "Theory of Symmetrical Order," which manifests in three forms -parallel, mirror, and concentric- the present literary inquiry investigates the systematic arrangement of the text's components and the creation of semantic and aesthetic linkages. The ultimate goal of this research is to demonstrate the

3 Abstract

applicability of modern rhetorical theories, such as symmetrical order, to ancient Islamic texts and to reveal the hidden dimensions of coherence and aesthetics within them. This endeavor will not only be beneficial in the field of linguistic-literary studies but will also provide a model for the structured reading of other sermons and religious texts.

Discussion and Result

Based on the analysis of Sermon al-Gharra' (Sermon 83 of Nahj al-Balagha) through the lens of Raymond Farrin's theory of symmetrical order, several significant conclusions can be drawn regarding its structural composition and rhetorical artistry. Structural Breakdown and Symmetrical Design:

Following Farrin's model, the sermon can be systematically divided into nine distinct sections (A to E), arranged in a sophisticated concentric (ring) structure (A-B-C-D-E-D'-C'-B'-A'). This architecture is not arbitrary but serves a profound communicative purpose. The symmetrical framing, beginning with the attributes of God (A) and concluding with the nature of human creation (A'), creates a self-contained, resonant unit. The recurrence of the admonitory phrase "أوصيكم" (I advise you) at the opening of most core sections functions as a powerful rhythmic and thematic anchor, consistently redirecting the listener's focus to the central message of piety and mindfulness of the afterlife.

Rhetorical Mastery and Functional Eloquence:

The analysis reveals that Imam Ali (PBUH) employed specific structural devices with precise intentionality:

1. Parallel Structure: Used for warnings, reminders of the Day of Judgment, and the accountability of deeds, this device creates rhythm and gravitas. The meticulous balance in word count and phrasing between parallel clauses—akin to two equal scales—enhances the discourse's memorability and persuasive force, imposing an order that mirrors the divine justice it describes.
2. Circular Structure (Repetition): This goes beyond mere lexical repetition. The strategic recurrence of core concepts -such as the condemnation of worldly attachment, the exhortation to piety, and descriptions of post-mortem events- at structurally significant points creates thematic cohesion and emphasis. This repetition builds a resonant echo within the sermon's architecture, reinforcing key messages without monotonous redundancy and contributing to the overall aesthetic and psychological impact on the audience.

3. Mirror (Chiastic) Structure: This advanced device allows for the presentation of an idea through two complementary word arrangements. Their interchangeability without loss of meaning demonstrates a supreme linguistic economy and conceptual density. It enriches the text, prevents tedium by varying expression while reiterating concepts, and facilitates deeper cognitive processing for the listener, thereby enhancing comprehension and retention.

Conclusion and Scholarly Contribution: In conclusion, the application of Farrin's theory of symmetrical order to Sermon al-Gharra' proves immensely fruitful. It moves analysis beyond a descriptive appreciation of its eloquence to a systematic exposition of its "discourse engineering." The sermon emerges not merely as a collection of pious admonitions but as a meticulously crafted literary artifact where form and meaning are inextricably linked. This study successfully demonstrates two major points: First, it validates the universality and applicability of modern rhetorical theories like Farrin's in analyzing classical Islamic texts, revealing previously obscured layers of structural coherence. Second, it illuminates the profound artistic and cognitive sophistication employed by Imam Ali (PBUH). His use of parallel, circular, and mirror structures was a deliberate rhetorical strategy designed to maximize the sermon's persuasive power, mnemonic durability, and aesthetic beauty. Therefore, this approach provides a powerful model for the structured, analytical reading of other sacred orations and religious texts, opening new horizons for understanding the interplay of literary form and spiritual meaning in the Islamic homiletic tradition.

Conclusion

Imam Ali (PBUH) employs a parallel structure to warn, admonish the believers, remind them of the Day of Judgment, and call attention to the accounting of human deeds and actions. To organize the discourse and give it rhythm, he places words in a balanced and similar form at the end of each phrase. The number of words used in phrases containing the element of parallel or balanced structure is even identical; the word count in each section is equal and symmetrical. If we imagine the two sentences of a phrase featuring parallel structure as the two pans of a scale, these two pans are identical and alike both in appearance and form as well as in the number of words. Circular or ring composition in literature is also known as the rhetorical device of "repetition," which means using a word, group of words, or sentence more than once in a text. This serves to create impact and aesthetic appeal

5 Abstract

in the discourse. When repetition occurs, it is used to emphasize a specific subject or concept within the sentence. The repetition itself and the circular component create balance in the speech meaning that although this particular composition is used here, it simultaneously leads to the formation of another structure, namely parallelism or balance. Moreover, it enhances the enjoyment and engagement of the audience and listener. Mirror or reverse order offers the text the advantage that the author can present one idea with two different word arrangements, and it is possible to interchange the two phrases without causing any change in meaning. Concepts that need to be reiterated for the audience are introduced with new vocabulary, without increasing textual monotony through lexical repetition. One of the important features of mirror order is that swapping the two phrases does not alter the meaning, and this component also adds to the beauty and structure of the discourse, resulting in eloquence and richness of the text. It enables the audience's mind to better and more easily comprehend and process the text.

Bibliography

Holy Quran (In Arabic)

Ali ibn Abi Talib. (2010). *Nahj al-Balagha*. (Researcher: Sheikh Qais Bahjat Attar). First Edition. Qom: Al-Rafid Publications. (In Arabic)

Anwar Qureshi, J. (2017). "Ring Composition in Surat Yusuf (Q. 12)". *JIQSA* Vol.2: pp. 149-173. (In English)

Cuypers, M. (1995). "Structures rhétoriques dans le Coran: Une analyse structurelle de la sourate 'Joseph' et de quelques sourates brèves". *MIDEO*, 8 (22), pp. 107–195. (In English)

Fazeli, H., Zare Zardini, A., & Heidari Mazra'e Akhund, M. A., & Dehghan Mungabadi, B. (2023). Rereading the Structural Cohesion of the Holy Quran in Light of the Theory of Symmetrical Order from Raymond Farrin's Perspective: A Case Study of Surah al-Baqarah. *Literary-Quranic Research Journal*, Vol.4, pp. 2-22. (In Persian)

Fazeli, H., Zare Zardini, A., & Heidari Mazra'e Akhund, M. A., & Dehghan Mungabadi, B. (2022). "Rereading the Structural Cohesion of Surah Yusuf in Light of the Theory of Symmetrical Order with Emphasis on the Viewpoint of Jawad Anwar Qureshi." *Literary-Quranic Research Journal*, Vol.1, pp. 101-119. (In Persian)

Farrin, R. (2019). *Structure and Qur'anic Interpretation: A Study of Symmetry and Coherence in Islam's Holy Text*. Translator: Somayeh Mohammadian, Tehran: Arshadan. (In Persian)

Farrin, R. (2010). *Surat al-Baqara: A Structural Analysis*. "The Muslim World, Vol. 100: pp. 17-32. (In English)

Farrin, R. (2014). *Structure and Quranic Interpretation: A Study of Symmetry and Coherence in Islam's Holy Text*. Ashland, OR: White Cloud Press. (In English)

- Hariri, A. (2006). "The Quran as a Literary Work: Imagery, Imagery Processing, and Structural Cohesion in Surah al-'Adiyat." *Andisheh Dini Quarterly* (Shiraz University), Vol.19, pp. 71-90. (In Persian)
- Ibn Abi al-Hadid, I. (1999). *Sharh Nahj al-Balagha, Commentary on Nahj al-Balagha*. Qom: Al-Islamiyah Publications. (In Arabic)
- Mint, R., et al. (2004). *The Method of Rhetorical Analysis and Interpretation: Analyses of Texts from the Holy Bible and the Noble Prophetic Hadith*. Beirut: Dar al-Mashreq. (In Arabic)
- Mir, M. (1986) "The Qur'anic Story of Joseph: Plot, Themes, and Characters," *The Muslim World*, Vol. 76: pp. 1–15. (In English)
- Mir, M. (1986). *Coherence in the Qur'an: A Study of Islahi's Concept of Nazm in Tadabbur-i Qur'an*, Indianapolis: American Trust Publications. (In English)
- Mir, M. (2000). "Irony in the Qur'ān: A Study of the Story of Joseph". *Literary Structures of Religious Meaning in the Qur'ān* ,173–187. (In English)
- Mir, M. (1986). "The Qur'ānic Study of Joseph: Plot, Themes, and Characters" *JIQSA*. Vol.76, pp. 1–15. (In English)
- Mir, M. (2004). "The Sura as a Unity: A Twentieth century development in Qur'an exegesis." *The Koran: Critical Concepts in Islamic Studies*, Ed. Colin Turner. Vol. 4. London: Routledge. (In English)
- Neuwirth, A. (1981). *Studien zur Komposition der mekkunischen Suren*, Berlin: Walter de Gruyter. (In English)
- Neuwirth, A. (1980). "Zur Struktur der Yūsuf-Sure. Studien aus Arabistik und Semitistik", *MIDEO*; 125–152. (In English)
- Valavi, S., & Ahmadiyar, M. H & Baqer, A. (2022). "Examination and Critique of Cuypers' Method in the Literature of Symmetrical Order and Its Application in Surah al-A'la." *Literary-Quranic Research Journal*, Vol.4, pp. 75-100. (In Persian)

زیبایی‌شناسی سطوح نظم متقارن در بخشی از خطبه غراء نهج البلاغه براساس نظریه ریموند فرین

علی خالقی*

پوران رضایی چوشلی**

چکیده

نهج البلاغه از لحاظ ساختاری متنی چندلایه است، و پردازش آن از زوایای مختلف، جایگاه ادبی - زبانی را برای مخاطبان روشن می‌سازد، لذا این جستار ادبی با هدف واکاوی پیوستگی، تأثیرگذاری و زیبایی‌شناسی نظم تقارن، و انسجام ساختاری در پی تحلیل خطبه غراء می‌باشد. نگارندگان با روش توصیفی تحلیلی و براساس نظریه نظم متقارن ریموند فرین متن خطبه غراء را بررسی نمودند، و به نتایج زیر دست یافتند: امام علی (علیه السلام) برای اعلام هشدار، انداز مؤمنان، یادآوری روز قیامت و حسابرسی به اعمال و کردار انسان‌ها از یک ساختار متوازی بهره می‌برد؛ برای نظم کلام و آهنگین کردن آن کلمات را به شکل متوازن در هر عبارت آورده است، تعداد کلمات به کار رفته در عبارات حاوی ساختار متوازی در هر بخش بصورت یکسان و مساوی است و ترکیب حلقوی برای ایجاد تأثیرگذاری و زیبایی شناختی در کلام است، و وزمانیکه ترکیب حلقوی شکل می‌گیرد این تکرار بخاطر تأکید بر یک موضوع و مفهوم در جمله است. مؤلفه حلقوی باعث ایجاد توازن در کلام می‌شود، نظم آینه‌ای این امتیاز را به متن می‌دهد که نگارنده یک عبارت را با دو چینش واژگانی در کلام بیاورد و امکان این که هر دو عبارت جابجا شوند و تغییری در معنا و مفهوم ایجاد نشود، وجود دارد.

* استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات عربی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،
a.khaleghi@cfu.ac.ir

** استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات عربی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران،
p.rezaie@cfu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۰۲

کلیدواژه‌ها: نهج البلاغه، انسجام، نظم متقارن، خطبه غراء، ریموند فرین.

۱. مقدمه

نهج البلاغه کتابی پر از مفاهیم والا است که از زبان انسانی ادیب به منصف ظهور رسیده است، زیبایی‌های ادبی این اثر در حوزه‌های مختلف از جمله علم معانی، بیان و بدیع آن را به یکی از شاخص‌ترین اثر ادبی در میان مجموعه آثار زبان عربی تبدیل کرده است، متن شبه مقدسی که اخ القرآن نامیده شده است (ابن ابی الحدید، ۱۳۷۸: ۱۲۷-۱۲۹) خطبه‌های امیرالمؤمنین علی (ع) سرشار از معارف حقیقی است که در زندگی انسان امروزی کاربرد دارد یکی از این خطبه‌ها، خطبه شماره ۸۳ نهج البلاغه معروف به خطبه غراء است، این خطبه پیرامون انسان و سرگذشتش، مذمت دل‌بستگی به دنیا، توصیه به پرهیزگاری و بیان صفات پارسایان و همچنین توصیف حوادث بعد از مرگ است. نوشتار حاضر در نظر دارد نظم ساختاری این خطبه را مورد تحلیل و واکاوی قرار دهد، از میان نظریه‌پردازانی که پیرامون این مهم قلم فرسایی کرده‌اند، روش ریموند فرین با عنوان نظریه‌ی نظم متقارن به سبب نظام‌مند بودن در تعیین سطوح، از نظر نگارندگان کارآمد و مستدل‌تر است. از این رو این نظریه مذکور مبنای پژوهش قرار گرفت.

۱.۱ بیان مسئله

ادبیات به مثابه ابزاری فراتر از زبان روزمره، نقشی بی‌بدیل در تأثیرگذاری بر مخاطب و انتقال مفاهیم عمیق ایفا می‌کند، و از آنجا که ادبیات نسبت به زبان روزمره نقش والاتری دارد می‌توان با استفاده از آن در مقام سخنوری، تأثیر بسزایی در مخاطب گذاشت. یکی از متونی که با استخدام فنون مختلف ادبی به متنی با ساختار منظم و اثری برجسته و تأثیرگذار تبدیل شده است، نهج البلاغه امام علی علیه السلام است. وی سخنوری است که به نظم کلام، چگونگی بکارگیری کلمات در کنار هم برای بار معنایی والا و ترسیم هندسی آنان برای ارائه مفاهیم عمیق و نافذ اهمیت می‌دهد. از این روی این متن والا قابلیت این را دارد که بستری برای پیاده‌سازی نظریه‌های معاصر ادبی، از جمله تحلیل بلاغی بر اساس نظریه نظم متقارن ریموند فرین باشد. (حری، ۱۳۸۵: ۷۳) تحلیل بلاغی با تشخیص ارتباط موجود میان عناصر تشکیل دهنده متن، علاوه بر اثبات انسجام و پیوستگی سخن، به دنبال تعیین اشکال گوناگون تقارن می‌باشد، نگارندگان در نظر دارند با استفاده از این روش به شکل

توصیفی-تحلیلی به واکاوی خطبه ۸۳ نهج البلاغه پردازند. به طور معمول در سطح توصیفی، تعاریف و مبانی کلیدی پژوهش، همان‌طور که هستند، از مصادر و منابع مرتبط ذکر می‌شوند و با توضیحات ضروری توسعه می‌یابند. در مرحله تحلیلی، متن خطبه غراء براساس نظریه نظم متقارن ریموند فرین و مؤلفه‌های آن یعنی نظم متوازی، آینه‌ای و حلقوی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

نظریه «نظم متقارن» ریموند فرین، که ریشه در مطالعات ساختارشناسی کتاب مقدس دارد، چارچوبی نوین برای تحلیل انسجام درونی متون کلاسیک ارائه می‌دهد. این نظریه با شناسایی الگوهای تقارنی در سطوح مختلف متن، استدلال می‌کند که اجزای به ظاهر پراکنده یک متن، در قالبی منسجم و از پیش طراحی شده، حول یک محور مرکزی یا در الگوهای موازی و آینه‌ای سازمان یافته‌اند. فرین در پژوهش خود بر روی قرآن کریم نشان می‌دهد که سوره‌ها نه تنها از انسجام ادبی برخوردارند، بلکه از ساختاری تقارنی تبعیت می‌کنند که بر اساس سه الگوی اصلی قابل تبیین است:

(۱) نظم متوازی: بازتولید واحدهای زبانی و مضمونی به همان ترتیب اولیه (C'B'A/ABC)

(۲) نظم حلقوی (دایره‌ای): قرارگیری بخش‌ها به صورت متحدالمرکز حول یک هسته مرکزی (ABC/x/C'B'A')

(۳) نظم آینه‌ای (معکوس): چینش عناصر به صورت وارونه حول یک محور مرکزی (ABC/C'B'A') (Cuypers, 2021: 35)

بر این اساس، مسئله این پژوهش، گذر از توصیف سطوح زیبایی‌شناختی خطبه به تبیین مهندسی کلام آن بر مبنای یک نظریه ساختارگراست. پیاده‌سازی موفق این نظریه بر متنی با ژانر اسلامی-ادبی چون نهج البلاغه، نه تنها گواهی بر جهان‌شمولی نظریه فرین خواهد بود، بلکه افق‌های جدیدی در خوانش ساختارمند متون دینی و درک عمیق‌تر از هنر بیانی معصومین (ع) خواهد گشود. بنابراین برای واکاوی انسجام ساختاری این خطبه بر اساس «نظریه نظم متقارن» ریموند فرین در سه شکل متوازی، آینه‌ای و حلقوی ظاهر می‌شود، و جستار ادبی حاضر به بررسی چگونگی چینش نظام‌مند اجزای متن و ایجاد پیوندهای معنایی و زیبایی‌شناختی می‌پردازد. و هدف نهایی این تحقیق، نشان دادن قابلیت تطبیق نظریه‌های نوین بلاغی مانند نظم متقارن بر متون کهن اسلامی و آشکارسازی ابعاد پنهان انسجام و زیبایی‌شناسی در این متون است. این امر نه تنها در حوزه مطالعات زبانی-ادبی

سودمند خواهد بود، بلکه الگویی برای خوانش ساختارمند سایر خطب و متون دینی فراهم می‌آورد. سؤال‌های پژوهش عبارت هستند از: صاحب خطبه غراء از ساختار متوازی در کلامش چه بهره‌ای برده است؟ ترکیب حلقوی چه کارکردی در خطبه غراء دارد؟ نظم آینه‌ای چه قابلیت‌هایی به متن خطبه بخشیده است؟

۲.۱ پیشینه پژوهش

جستجو در منابع کتابخانه‌های از جمله کتابخانه ملی و کتابخانه‌های دانشگاهی، و نیز بانک‌های اطلاعاتی نشان داد که تحلیل انسجام ساختاری خطبه غراء نهج البلاغه در پرتو نظریه نظم متقارن از دیدگاه ریموند فرین عنوانی بدیع بوده و پیشینه‌ای مستقیم و کاملاً مرتبط برای آن، وجود ندارد؛ بنابراین، پژوهش حاضر می‌تواند چشم‌اندازهای جدیدی فراروی مطالعات زبانی ادبی پدیدار سازد. باین‌حال، اشاره به تعدادی از پژوهش‌های مرتبط و تشریح آن‌ها برای مخاطبان، همچنان، یک موضوع ضروری است.

در طی نیم قرن اخیر مطالعاتی پیرامون نظم متقارن در ساختار قرآن کریم انجام شده که با آنجلیکا نیویرث (Angelika Neuwirth) شروع شد. (۱۹۸۱) پس از آن مستنصر میر (۱۹۸۶) رساله دکتری خود را پیرامون انسجام در قرآن که در واقع مطالعه‌ای پیرامون نظم قرآن از منظر امین اصلاحی است اختصاص دارد پس از آن سلوی العوا (Salwa El-Awa) در کتاب ارتباط، انسجام و ساختار (۲۰۰۶) به نشانگرهای زبانی در متن مانند تکرار توجه میکند و از نظر کاربردی نظم متقارن را بر روی سوره‌های احزاب و قیامت پیاده‌سازی می‌نماید مستنصر میر (Mustansir Mir) (۲۰۰۰)، آنجلیکا نوویرث (۱۹۸۰)، میشل کوپرس (Michel Cuypers) (۱۹۹۵)، جواد انور قریشی (Jawad Anwar Qureshi) (۲۰۱۷) به ساختار متقارن سوره یوسف و دیگر سور قرآنی اشاره کرده‌اند.

نوویرث با اولین تحقیقات خود پیرامون ساختارشناسی قرآن به اثبات تقارن در سور کوتاه مکی پرداخت مستنصر میر و جواد انور قریشی با الگوگیری از تحقیقات نوویرث به اثبات تقارن در سور طولانی مکی مانند سوره یوسف پرداختند و میشل کوپرس نیز با اثبات وجود تقارن در سور طولانی مدنی مانند سوره مائده به انسجام ساختاری قرآن و نظم شگفت‌انگیز آن اشاره کرد.

فاضلی و همکاران (۱۴۰۲) مقاله‌ای با موضوع «بازخوانی انسجام ساختاری قرآن کریم در پرتو نظریه نظم متقارن از دیدگاه ریموند فرین (مطالعه موردی سوره بقره)» به چاپ

رسانیده است. این مقاله، نخست به معرفی مفهوم نظم متقارن پرداخته و پس از آن دیدگاه ریموند فرین در نظم سوره بقره را بیان کرده و به نقد و بررسی آن می‌پردازد. ریموند فرین سوره بقره را به سه بخش تقسیم می‌نماید و به صورت معکوس میان بخش‌های سوره ارتباط برقرار کرده و یک مدل کلی و فراگیر را از ارتباط بخش‌های سوره ارائه می‌کند. از جمله نقدهایی که بر کار وی وارد است؛ می‌توان به عدم ذکر مبانی تقسیم‌بندی ارائه تفاسیر اشتباه از سوره بقره، معیوب بودن برخی از ساختارهای درون بخشی سوره بقره، عدم توانایی قرار دادن یازده آیه پایانی بخش 'C' در ساختار کلی سوره، ناکافی بودن شواهد تقارن میان بخش‌ها اشاره نمود. از نتایج این پژوهش اثبات ساختار منظم سوره بقره در قالب نظریه نظم متقارن می‌باشد که نشان می‌دهد سوره بقره منسجم است و هر آیه درست همانجایی از متن که باید قرار گرفته است.

ولوی و همکاران (۱۴۰۱) مقاله‌ای با عنوان «بررسی و نقد روش کوپرس در ادبیات نظم متقارن و تطبیق آن در سوره اعلی» منتشر کرده‌اند. یکی از نظریات مطرح شده درباره نظم قرآن کریم، نظریه میشل کوپرس است که با استفاده از ادبیات نظم متقارن و معکوس، رهیافتی نو، به نظم و انسجام قرآن دارد. در این مقاله پس از تبیین و توضیح نظریه مذکور، جامعیت و کارایی آن از طریق تطبیق قواعد مورد استناد کوپرس در سوره اعلی مورد بررسی قرار گرفته و مشخص شده است که اجرای قواعد مورد نظر در این سوره و تقسیم‌بندی آیات در سطح فرع، قسم و جزء در تعداد قابل توجهی از آیات تطبیق نمی‌کند اما در سطح، مفصل و مقطع در همه آیات مطابقت دارد.

فاضلی و همکاران (۱۴۰۱) پژوهشی با محوریت «بازخوانی انسجام ساختاری سوره یوسف در پرتو نظریه نظم متقارن با تاکید بر دیدگاه جواد انور قریشی» انتشار داده‌اند. مقاله حاضر با درپیش گرفتن روش توصیفی - تحلیلی، به بررسی رویکرد جواد انور قریشی، قرآن پژوه معاصر پرداخته است. وی با تکیه بر نظریه نظم متقارن به تحلیل بلاغی سوره یوسف می‌پردازد. انور قریشی سوره یوسف را به بیست و یک بخش تقسیم می‌نماید و به صورت معکوس میان بخش‌های سوره ارتباط برقرار کرده و یک مدل کلی و فراگیر را از ارتباط بخش‌های سوره ارائه می‌کند. وی معتقد است که خواب پادشاه مصر به عنوان بخش یازدهم، در مرکز ساختار سوره یوسف قرار می‌گیرد و ده بخش انتهایی سوره یوسف بازظهوری از ده بخش ابتدایی سوره می‌باشد.

۳.۱. ضرورت و اهمیت پژوهش

تحلیل و واکاوی متون مقدس و همچنین متون اسلامی مانند نهج البلاغه سبب می‌شود زیبایی‌های ادبی و محتوایی متون دینی از منظرهای متفاوت مورد توجه مخاطبان قرار گیرد، مسأله زمانی پراهمیت‌تر می‌گردد که «تحلیل انسجام ساختاری متن» و پیاده‌سازی مؤلفه‌های آن بر روی متن خطبه غراء نشان می‌دهد که صاحب این متن دینی توانسته فراتر از اهداف محتوایی‌اش که راهنمایی و تربیت افراد بوده، در اهداف ساختاری نیز موفق گردد و در چیش واژگان متن خطبه چنان دقت نظر داشته باشد که متن را به اثر ادبی تبدیل کرده است، لذا با نظریه نظم متقارن ریموند فرین همخوانی دارد.

۲. مبانی نظری

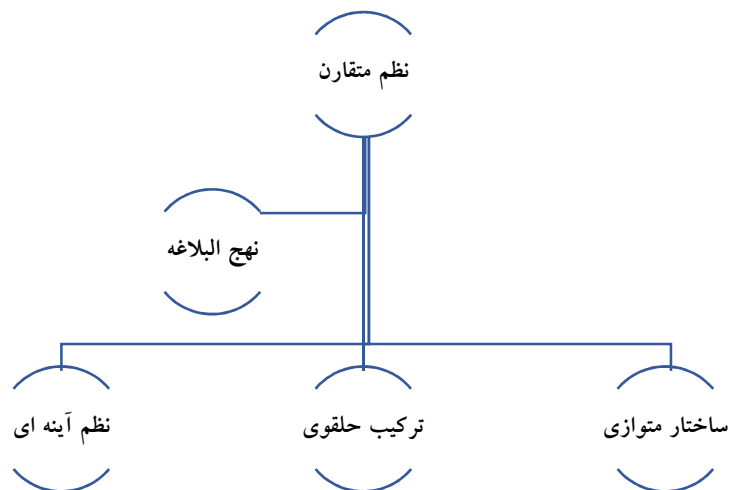
۱.۲. نظریه نظم متقارن ریموند فرین (Raymond Farrin)

نظریه نظم متقارن ریشه در مطالعات کتاب مقدس دارد و خاستگاه آن به حدود دویست و پنجاه سال قبل باز می‌گردد ریموند فرین نظریه پرداز قرآن پژوه معاصر دانشگاه کویت است که در کتاب خود، "Structure and Qur'anic Interpretation: A Study of Symmetry and Coherence in Islam's Holy Text" (۲۰۱۴)، به تفصیل به این نظریه پرداخته است. او از این نظریه برای اثبات انسجام ساختاری سوره‌های قرآن کریم استفاده می‌کند و معتقد است که آیات به‌درستی در جای خود قرار گرفته‌اند؛ در واقع این تقارن‌ها هستند که ساختمان متن را تشکیل می‌دهند. (فرین، ۱۳۹۸: ۷) نظم متقارن در سه شکل پدید می‌آید که ساختمان متن را تشکیل می‌دهند:

الف) توازی یا ساختار متوازی؛ وقتی که واحدهای یک متن به همان ترتیب اولیه بازظهور یابند (C'B'A/ABC)

ب) ترکیب دایره‌ای یا حلقوی؛ وقتی که قسمت‌های یک متن به صورت دایره متحد‌المركز مرتب می‌گردند. (ABC/x/C'B'A')

ج) نظم آینه‌ای (معکوس)؛ وقتی که عنصر مرکزی وجود ندارد (ABC/C'B'A') (35) (Cuypers, 2021؛ مینت، ۲۰۰۴: ۲۰)

مدل نظریه نظم متقارن ریموند فرین (۲۰۱۰)

بنابر دیدگاه ریموند فرین خطبه غراء را می‌توان به ۹ بخش تقسیم کرد که هر کدام از اجزای سازنده‌ی کوچکتری به نام زیر بخش تشکیل شده‌اند علاوه بر این دو بار در بخش‌های C و C (به قفل‌ها (latches) که اتصال میان حلقه‌ها را رقم می‌زنند؛ اشاره می‌شود. (Ferrin,2010:23 Ferrin,2014:138) به طور کلی بخش‌های خطبه غراء بر اساس ساختار حلقوی به شرح زیر مرتب شده‌اند:

A صفته جلّ شأنه

B الوصیة بالتقوی

C التنفیر من الدنیا

D بعد الموت البعث

E تنبیه الخلق

D فضل التذکیر

C التحذیر من هول الصراط

B الوصیة بالتقوی

A صفة خلق الإنسان

لازم به ذکر است که همه بخش‌ها به جز مقدمه، بدنه و نتیجه‌گیری E-، A- و A با فعل سفارشی - اوصیکم - شروع شده است و همه بخش‌ها با اظهارات قاطع پیرامون انسان و سرگذشت احوالش، مذمت تعلق به دنیا، سفارش به تقوی و بیان ویژگی‌های متقین، رخدادهای پس از مرگ پایان می‌یابند. در ادامه بخش‌ها را به صورت مجزا بررسی کرده و ساختار هر یک مطرح می‌شود و سپس ارتباط بین بخش‌ها و ساختار خطبه به عنوان یک کل ترسیم می‌گردد.

۳. تطبیق موضوع

در ابتدا برای بررسی و تحلیل خطبه غراء نهج البلاغه براساس نظریه نظم متقارن ریموند فرین، خطبه شریفه را به ۹ بخش تقسیم می‌کنیم؛ که هر کدام از این بخش‌ها از اجزای سازنده تشکیل شده است. بعد از تجزیه و تحلیل این ۹ بخش، خطبه شریفه را براساس سه مؤلفه نظریه نظم متقارن مورد واکاوی قرار می‌دهیم؛ این سه مؤلفه عبارت هستند از:

الف) توازی/ ساختار متوازی ب) ترکیب حلقوی ب) نظم آینه‌ای/ معکوس

۱.۳ شناخت صفات الهی

در بخش اول خطبه غراء تأکید شده که تمامی صفات خیر و نیک مخصوص خداوند است؛ او سرچشمه تمام خوبی‌هاست و صفات و ویژگی‌های او به صورت آشکار است. امام علی (علیه السلام) در این بخش از چندین صفت خداوند یاد کرده است:

- حمد و ستایش خداوند برای قدرت و برتری او؛ «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَلَا بِحَوْلِهِ» (علی بن ابی طالب، ۲۰۱۰: ۱۳۴)

- عطا کننده و بخشنده نعمت‌ها؛ «مَانِحٌ كُلِّ غَنِيمَةٍ وَ فَضْلٍ» (همان: ۱۳۴)

- دفع کننده تمامی بلاها و گرفتاری‌ها؛ «كَاشِفٌ كُلِّ عَظِيمَةٍ وَ أَزِلٌّ» (همان: ۱۳۵)

- ستایش خداوند به دلیل مهربانی‌های او؛ «أَحْمَدُهُ عَلَى عَوَاطِفِ كَرَمِهِ» (همان: ۱۳۵)

- خدایی که توانا و پیروز است؛ «أَسْتَعِينُهُ قَاهِرًا قَادِرًا» (همان: ۱۳۵)

- یاری دهنده‌ی انسان‌هاست؛ «وَأَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ كَافِيًا نَاصِرًا» (همان: ۱۳۵)

زیبایی‌شناسی سطوح نظم متقارن ... (علی خالقی و پوران رضایی چوشلی) ۱۵

این بخش از خطبه شامل چندین ساختار توازی یا متوازی است، که واحدهای آن به همان ترتیب اولیه تکرار شده‌اند و پشت سر هم ذکر گردیده‌اند:

- «أَحْمَدُهُ عَلَى عَوَاطِفِ كَرَمِهِ وَ سَوَابِغِ نِعَمِهِ» (علی بن ابی طالب، ۲۰۱۰: ۱۳۵)
- «أَوْمِنُ بِهِ أَوْلًا بِأَدِيًّا وَ أَسْتَهْدِيهِ قَرِيبًا هَادِيًّا وَ أَسْتَعِينُهُ قَاهِرًا قَادِرًا وَ أَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ كَافِيًّا نَاصِرًا» (همان: ۱۳۵)
- «وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ أَرْسَلَهُ لِإِنْفَاذِ أَمْرِهِ وَ إِنْهَاءِ عُذْرِهِ وَ تَقْدِيمِ نُذْرِهِ» (همان: ۱۳۵)

همان‌طور که مشاهده می‌شود در عبارات فوق شاهد مثال‌های ساختار متوازی در بخش اول خطبه شریفه وجود دارد، و امام (علیه السلام) از یک ساختار نظام‌مند و اصولی برای بیان صفات خداوند متعال بهره برده است؛ و گویی این عبارات مَهره‌های یک تسبیح هستند که به یکدیگر متصل شده‌اند.

در این بخش که مولفه ساختار متوازی وجود دارد، از منظر علم بلاغت نیز به آرایه ادبی سجع آراسته شده است، امام علی (علیه السلام) به منظور اثر گذاری کلام و زیباسازی آن از این صنعت بدیع بهره جسته است.

در شاهد مثال نخست، عبارات (عَوَاطِفِ كَرَمِهِ / سَوَابِغِ نِعَمِهِ) و در شاهد مثال دوم عبارات (بَادِيًّا / هَادِيًّا / قَاهِرًا / قَادِرًا / كَافِيًّا / نَاصِرًا) و در شاهد مثال آخر (لِإِنْفَاذِ أَمْرِهِ / إِنْهَاءِ عُذْرِهِ / تَقْدِيمِ نُذْرِهِ) مَهر تأییدی بر این ادعاست؛ با اینکه نوع متن از لحاظ ساختاری نثر است، ولی منظوم و آهنگین می‌باشد و با خواندنش نظم فوق العاده و آهنگ زیبای آن بیشتر نمایان می‌گردد.

مثال‌های ارائه شده از خطبه غراء نهج البلاغه به خوبی ساختار متوازی را در سطح جمله و عبارت نشان می‌دهند:

عبارت	تحلیل ساختار متوازی
«أَحْمَدُهُ عَلَى عَوَاطِفِ كَرَمِهِ وَ سَوَابِغِ نِعَمِهِ»	ساختار تکرار می‌شود: ۱. «عَوَاطِفِ كَرَمِهِ» (مضاف و مضاف‌الیه + صفت بخشش) ۲. «سَوَابِغِ نِعَمِهِ» (مضاف و مضاف‌الیه + صفت بخشش دیگر) توازی دستوری-مضمونی: تکرار الگوی صرفی (اسم‌های جمع مضاف به ضمیر) و هم‌سانی موضوعی (حمد خداوند برای بخشش‌ها و نعمت‌ها).
«أَوْمِنُ بِهِ أَوْلًا بِأَدِيًّا وَ أَسْتَهْدِيهِ قَرِيبًا هَادِيًّا وَ أَسْتَعِينُهُ قَاهِرًا قَادِرًا»	ساختار تکرار می‌شود: ۱. فعل + حرف جر + ضمیر + حال اول + حال دوم ۲. فعل + ضمیر + حال اول + حال دوم ... توازی نحوی-صرفی و مضمونی: تکرار الگوی جملات فعلی با

عبارت	تحلیل ساختار متوازی
وَ اتَّوَكَّلْ عَلَيْهِ كَافِياً نَاصِراً»	ساختار مشابه و واژگان هم‌وزن و هم‌قافیه برای توصیف صفات خداوند (اول و ظاهر، نزدیک و هدایتگر، توانا و قدرتمند، کفایت‌کننده و یاری‌دهنده).
«أَرْسَلَهُ لِإِنْفَازِ أَمْرِهِ وَ إِنْهَاءِ عَذْرِهِ وَ تَقْدِيمِ نُذْرِهِ»	ساختار تکرار می‌شود: ۱. لـ (حرف جر) + مصدر (إنفاذ/إنهاء/تقديم) + مضاف‌الیه (أمر/عذر/نذر) + ضمیر (هـ) توازی دستوری-مضمونی: تکرار کامل الگوی صرفی و دستوری برای بیان اهداف رسالت پیامبر (ص) به صورت متوالی و پشت سر هم.

در این نظریه، تمرکز بر الگوی تکرار (Structure Pattern) در طول متن است تا اثبات کند متن ساختار یافته و از پیش اندیشیده شده است.

ساختار متوازی (Parallelism) ریتموند فرین و سجع متوازی هرچند در موارد زیادی با یکدیگر همپوشانی دارند (چنانکه در مثال‌های خطبه غراء مشاهده شد)، اما ماهیت، هدف و سطح بررسی آن‌ها متفاوت است:

ویژگی	ساختار متوازی ریتموند فرین (نظم متقارن)	سجع متوازی (علم بدیع)
ماهیت اصلی	یک الگوی ساختاری و بلاغی کلان است.	یک آرایه لفظی برای ایجاد موسیقی کلام.
سطح بررسی	سطح جمله، عبارت، بند یا بخش‌های متوالی متن. هدف، اثبات انسجام ساختاری و نظم کلان متن است.	سطح کلمه (فاصله). هدف، ایجاد موسیقی در آخر فواصل (کلمات آخر جملات نثر) است.
معیارهای اصلی	تکرار الگوی نحوی (دستوری)، صرفی، معنایی، یا مضمونی در دو یا چند واحد متوالی.	۱. توافق در وزن (تعداد و ترتیب هجاها). ۲. توافق در حرف روی (آخرین حرف اصلی).
کارکرد	تبیین وحدت ساختاری متن (Coherence/Cohesion).	افزایش زیبایی و موسیقی کلام (Musicality).
ارتباط با هم	سجع متوازی می‌تواند یکی از نشانه‌های برجسته ساختار متوازی در سطح کلمه باشد، اما لزوماً همه ساختارهای متوازی حاوی سجع متوازی نیستند.	بر پایه توافق کلمات پایانی است. لزوماً به الگوی نحوی یا معنایی کل جمله یا عبارت توجه ندارد.

در متن خطبه ساختار متوازی دامنه‌ای گسترده‌تر دارد و کل چینش اجزا را در بر می‌گیرد، حتی اگر کلمات پایانی وزن و قافیه (سجع) نداشته باشند. سجع متوازی دامنه‌ای محدودتر دارد و صرفاً بر کلمات پایانی فواصل تمرکز می‌کند و یک پدیده لغوی و موسیقایی است.

۲.۳ وصف رستاخیز

امام همام در بخش چهارم وقایع و اتفاقات بعد از مرگ انسان و روز رستاخیز را بیان می‌کند و از ویژگی‌ها و مراحل شکل‌گیری آن سخن می‌گوید. در قسمتی از بخش چهارم خطبه مؤلفه نظم آینه‌ای وجود دارد:

«سیراعاً الی أمره مُهْطِعِینَ إِلَى مَعَادِهِ رَعِیْلًا صُمُوتًا قِیَامًا صُفُوفًا یَنْفَذُهُمُ الْبَصَرُ» (علی بن ابی طالب، ۲۰۱۰: ۱۳۶)

در این عبارت کلمات (رَعِیْلًا / صُمُوتًا / قِیَامًا / صُفُوفًا) بصورت منظوم کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند و ساختار نظم آینه‌ای را به وجود آورده‌اند؛ این کلمات که از لحاظ نقش نحوی، در جایگاه حال قرار دارند بصورت متصل و یک ساختار نظام‌مند معنا را تکمیل کرده، و موسیقی گوش‌نوازی را ارائه می‌دهد. حضرت در این قسمت اشاره می‌کند که انسان‌ها در روز رستاخیز با شتاب به سوی فرمان‌پروردگار می‌روند، و به صورت دسته‌هایی خاموش، و صف‌های آرام و ایستاده حاضر می‌شوند و چشم‌بیننده خدا آن‌ها را می‌نگرد؛ این وصف روز قیامت توسط حضرت در حالی انجام می‌شود که از زیباترین و رساترین ساختار ادبی بهره‌جسته و حتی در انتخاب کلمات هم دقت شده و تمامی این عوامل منجر به بیان این جمله زیبا و تأثیرگذار گشته است.

این چهار کلمه، در نقش حال برای مردم در روز قیامت، حالات مختلف حضور آنها را وصف می‌کنند. برای نمایش نظم آینه‌ای، باید دو کلمه بیرونی (A و A') و دو کلمه داخلی (B و B') رابطه معنایی یا تصویری معکوس داشته باشند.

مؤلفه	کلمه	نقش و تصویر (تفسیر)
A	رَعِیْلًا	دسته و گروه: توصیف ماهیت جمعی و دسته‌جمعی بودن مردم (بیرونی‌ترین توصیف)
B	صُمُوتًا	سکوت: توصیف حالت درونی (ساکت و خاموش)
B'	قِیَامًا	ایستادن: توصیف حالت ظاهری (آرام و بی‌حرکت)
A'	صُفُوفًا	صف: توصیف آرایش سازمان‌یافته و منظم مردم (بیرونی‌ترین آرایش)

در این حالت، چهار کلمه یک ساختار متقارن حول یک محور فرضی مرکزی ایجاد می‌کنند که تقارن آن از نوع $A B | B' A'$ (تقارن جفتی) است:

- A (رَعِیْلًا): توصیف شکل پراکنده/جمعی اولیه (دسته‌ها و گروه‌ها)

- A' (صُفُوفاً): توصیف شکل منظم/ نهایی (صف‌ها و آرایش منظم → تقارن تصویری بیرونی)

- B (صُموتاً): توصیف حالت درونی (خاموشی)

- B' (قیاماً): توصیف حالت ظاهری (ایستادگی → تقارن تصویری داخلی (سکون))

این آرایش (A B B' A') نشان‌دهنده یک ترتیب جفتی متقارن است که از بیرونی‌ترین توصیف به درونی‌ترین حالت حرکت کرده و سپس دوباره به سمت توصیف بیرونی باز می‌گردد. این نوع توالی، یک وصف پویا و نظام‌مند را از حضور انسان‌ها در آن روز بزرگ ایجاد می‌کند که از شلوغی و دسته‌بندی اولیه به نظم و آرامش نهایی (ایستاده و خاموش در صف‌ها) می‌رسد و به زیبایی با عبارت «يَنْفَذُهُمُ الْبَصَرُ» (چشم خدا آن‌ها را می‌نگرد) که مرکز و نقطه اوج کل صحنه است، تکمیل می‌شود.

در قسمت‌های پایانی بخش چهارم خطبه، حضرت (ع) از ساختار متوازی استفاده کرده است:

- «قَدْ ضَلَّتِ الْحَيْلُ وَ انْقَطَعَ الْأَمَلُ»: در های حيله و فريب بسته شده و آرزو ها قطع گردیده است .

- «وَهَوَتْ الْأَفئِدَةُ كَاطِمَةً وَ خَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ مُهَيِّنَةً»: دل ها آرام و صدا ها آهسته است.

برای بیان ویژگی و مورد اول که فرمودند در های حيله بسته و آرزو ها قطع گردیده، هر دو جمله بصورت متوازن و همانند بیان گردیده‌اند و گویی اتصال و پیوند میان آن‌ها همیشگی است و از لحاظ ساختار نحوی نیز تمامی کلمات به یکدیگر عطف می‌شوند و از هم تبعیت می‌کنند و اینجا اوج زیبایی و ظرافت ساختار متوازی یا متوازن آشکار می‌گردد و همین موضوع در شاهد مثال دوم نیز صادق است. حضرت علی (علیه السلام) در قسمت‌های پایانی بخش چهارم که مربوط به وصف روز قیامت است، ویژگی‌ها و مواردی را مطرح می‌کنند که با خواندن آن‌ها دل‌های مؤمنان خاشع و فروتن می‌گردد و به یاد خدا می‌افتد؛ امام اشاره می‌کند که در آن روز خبری از حيله و فریفتن نیست، تمامی پرده‌ها کنار می‌روند، و حقایق اعمال روشن می‌گردد.

الف) تحلیل نظم آینه‌ای و ایقاعی: «رَعِيلاً صُموتاً قِياماً صُفُوفاً»

- ساختار نحوی و انسجام ایقاعی: قرارگیری پی‌درپی کلمات در جایگاه حال (صفت حال) (رَعِيلاً / صُمُوتاً / قِياماً / صُفُوفاً) نوعی وزن درونی و آهنگ کوبنده ایجاد می‌کند. این پیوستگی نحوی به شنونده حس اجبار و توالی بی‌وقفه را منتقل می‌کند؛ گویی این حالات (دسته دسته بودن، سکوت، ایستادن، صف بستن) یک رژه اجباری و گریزناپذیر را شکل می‌دهند.

- کارکرد بلاغی (حذف فردیت): این ساختار، بر حذف فردیت و تسلیم مطلق انسان در برابر فرمان الهی تأکید می‌کند. انسان‌ها دیگر درگیر تفاوت‌ها نیستند، بلکه به صورت دسته جمعی (رَعِيلاً)، خاموش (صُمُوتاً) و در نظم مطلق (صُفُوفاً) حاضر می‌شوند. نظم آینه‌ای در اینجا بر نظم آهنین و خلل‌ناپذیر آن روز دلالت دارد.

- وحدت معنایی: همه این واژگان بر یک مفهوم واحد تأکید دارند: ترس و فروتنی مطلق در برابر عظمت الهی.

(ب) تحلیل ساختار متوازی

- توازن در نفی (ضَلَّتِ الْحَيْلُ وَ انْقَطَعَ الْأَمَلُ)

- ساختار نحوی و انسجام تضادی: ساختار دو جمله کاملاً متوازن و متناظر است: (فعل ماضی + فاعل). این توازن، یگانگی سرنوشت حيله و آرزو را نشان می‌دهد.

- کارکرد بلاغی (نفی تلاش دنیوی): این توازی، بر این حقیقت تأکید می‌کند که دو عامل اصلی حرکت انسان در دنیا (حيله گری و تلاش و آرزو و امید) به طور همزمان و قطعی در آن روز از بین می‌روند. این ساختار، یک ترکیب معنایی کوبنده است: راه بازگشت، فرار، یا پشیمانی وجود ندارد.

- توازن در تسلیم (هُوتِ الْأَفئِدَةُ كَاطِمَةً وَ خَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ مُهَيَّمَةً)

- ساختار نحوی و انسجام توأمان: این ساختار متوازی، تقارن میان عامل درونی (الأفئدة/دل‌ها) و عامل بیرونی (الأصوات/صداها) را نشان می‌دهد. هر دو در یک حالت توأمان قرار دارند: (هبوط/فرو افتادن) + (خاموشی/آهستگی).

- کارکرد بلاغی (تسلیم جامع): توازی نشان می‌دهد که تسلیم شدن در برابر عظمت الهی یک امر جامع و کامل است؛ نه فقط زبان می‌ایستد، بلکه قلب

نیز فروتن و آرام می‌شود. این توازن، عمق خشوع و تأثیر رستاخیز بر روح و جسم انسان را برجسته می‌کند.

۳.۳. مَثَل‌های پندآموز

پس از وصف رستاخیز و همچنین وصف احوال بندگان، حضرت علی (علیه السلام) مثال‌های پندآموز و موعظه‌های صریح و روشنی را برای عاقبت به خیری و رسیدن به کمال نهایی انسان که همان قُرب الهی است بیان می‌کند؛ در این مَثَل‌ها حضرت همچنین نشانه‌های تقوا و پارسایی و پرهیزکاری را برای بندگان واقعی ترسیم کرده و با انذار و موعظه می‌خواهند انسان‌ها را سر به راه و آگاه سازند. یکی دیگر از ویژگی‌های این بخش خطبه این است که برای موعظه و پند دادن افراد از روش نصیحت مستقیم استفاده نکرده، بلکه گفته شده مانند کسی باشید که:

- سخن حق را شنیده و فروتنی کرده و گناه کرده و سپس اعتراف کرده: «مَنْ سَمِعَ فَخَشَعَ وَ اقْتَرَفَ فَاعْتَرَفَ» (همان: ۱۳۸)

- فردی که به پند و نصیحت را می‌پذیرد و به خدا روی می‌آورد: «حَازَرَ فَبَادَرَ وَ اَيَقَنَ فَاحْسَنَ وَ عُيِّرَ فَاعْتَبَرَ» (همان: ۱۳۸)

- آخرت را آباد کرده و برای خود توشه جمع کرده: «وَ عَمَرَ مَعَاداً وَ اسْتَظْهَرَ زَاداً لِيَوْمِ رَحِيلِهِ» (همان: ۱۳۸)

در این قسمت خطبه مؤلفه و ساختار ترکیب حلقوی یا دایره ای وجود دارد:

- «وَ حُذِرَ فَحَذِرَ وَ زُجِرَ فَازْدَجَرَ» (همان: ۱۳۸)

- «فَاتَّقُوا اللَّهَ عِبَادَ اللَّهِ جِهَةً مَا خَلَقَكُمْ لَهُ» (همان: ۱۳۸)

- «وَ احْذَرُوا مِنْهُ كُنْهَ مَا حَذَرَكُمْ مِنْ نَفْسِهِ» (همان: ۱۳۸)

در مؤلفه و ساختار حلقوی یا دایره‌ای، بخشی از کلام به وسیله کلمات شبیه به هم و یا به قولی تکراری بیان می‌شود و میان این کلمات تکراری اتصالی وجود دارد که آن‌ها را به یکدیگر وصل کرده و همچنین بیان کردن و آوردن این کلمات از لحاظ معنا و مفهوم هیچ اختلالی ایجاد نکرده است. این ترکیب حلقوی یا دایره‌ای در ادبیات به عنوان آرایه «تکرار» نیز شناخته می‌شود، که به معنای استفاده از یک کلمه، گروه کلمات یا جمله بیش از یک بار در متن است؛ و این امر برای ایجاد تأثیرگذاری و زیبایی شناختی در کلام است، و وقتی

تکرار صورت می‌گیرد این تکرار برای تأکید بر یک موضوع و مفهوم در جمله است. خود تکرار و مؤلفه حلقوی باعث ایجاد توازن در کلام میشود، یعنی درست است که در اینجا از این ترکیب استفاده شده اما در عین حال خود این ساختار، منجر به ایجاد ساختار دیگر که توازی یا توازن هست نیز شده است؛ و علاوه بر این باعث لذت بردن مخاطب و شنونده نیز می‌شود.

حضرت از شیوه توصیف الگوی فردی کامل (الگوی پارسایی) استفاده می‌کند. نظم متقارن، به ویژه تکرار واژگان و توازی افعال، در اینجا نقش سازوکار آموزشی و تقویت‌کننده انگیزه را ایفا می‌کند:

الف) نقش توازی افعال در ترسیم سیر سلوک

در جملاتی مانند:

- (مَنْ سَمِعَ فَخْشَعَ وَ اقْتَرَفَ فَاَعْتَرَفَ) «کسی که شنید پس فروتنی کرد و گناه کرد پس اعتراف کرد».

- (حَازِرَ فَبَادَرَ وَ اَيَقَنَ فَاَحْسَنَ وَ عُبِّرَ فَاَعْتَبَرَ) «کسی که ترسید پس پیشی گرفت و یقین کرد پس نیکوکاری کرد و پند داده شد پس عبرت گرفت».

- نوع انسجام: توازی ساختاری متتابع یا هم‌آهنگی ساختمان‌ی بین دو بخش هر جمله (فعل-نتیجه).

- کارکرد بلاغی (ترسیم آینده و ایجاد انگیزه):

- تقویت معنای شرط و نتیجه: این ساختار با فرمول "اگر [عمل]، پس [نتیجه]"، یک الگوی اخلاقی صریح ترسیم می‌کند. ساختار متوازی، به شنونده می‌آموزد که سلوک رستگاری یک مسیر دو مرحله‌ای است: پذیرش درونی (سمع، اقتترف، حاذر، ایقن) و سپس عمل بیرونی (خشع، اعترف، بادر، احسن).

- ایجاد انگیزه برای عمل نیک: توازی موجب می‌شود که هر جفت از افعال، مانند ضربه‌ای آهنگین و کوبنده، در ذهن شنونده جای بگیرند. این آهنگ و نظم، سلسله مراتب اعمال صالح را به گونه‌ای قاطع و انگیزه‌بخش تثبیت می‌کند.

ب) نقش تکرار در تأکید بر تقوا (انسجام-ارتباطی)

تکرار واژگانی در جملاتی مانند:

- (وَ حَذِرَ فَحَذِرَ وَ زَجَرَ فَازْدَجَرَ) «و بیم داده شد پس ترسید و نهی شد پس باز ایستاد».
- (وَ احْذَرُوا مِنْهُ كُنْهَ مَا حَذَرُكُمْ مِنْ نَفْسِهِ) «و از او همان اندازه که شما را از خودش بیم داده، بیم بگیرید».
- نوع انسجام: تکرار واژگانی (تکرار حَذِرَ وَ حَذِرَ) که منجر به انسجام معنایی حول محور "بیم و تقوا" می‌شود.
- کارکرد بلاغی (تأکید بر تقوا):

- تشدید پیام: تکرار واژگان هم‌خانواده (حَذِرَ، حَذِرَ، احْذَرُوا، حَذَرُكُمْ) در فواصل کوتاه، حوزه معنایی "حذر" (ترسیدن/پرهیز کردن) را در ذهن مخاطب برجسته و مکرر می‌کند. این کار، بر ضرورت اصلی‌ترین توصیه خطبه، یعنی تقوا، تأکید می‌ورزد.

- ایجاد توازن صوتی: تکرار واژگانی و نزدیکی صوتی (مانند حَذِرَ فَحَذِرَ وَ زَجَرَ فَازْدَجَرَ)، یک توازن صوتی دلنشین (نوعی سجع) ایجاد می‌کند که کلام را لذت‌بخش و قابل یادآوری می‌سازد و به تأثیر موعظه می‌افزاید.

۴.۲ معرفی الگوی پرهیزگاری در قیامت و عبور از صراط

در این قست به صفات یک انسان پرهیزگار پرداخته شده است که صاحب نهج البلاغه آن را به صورت ساختار حلقوی بیان نموده است:

فَاتَّقُوا اللَّهَ عِبَادَ اللَّهِ تَقِيَّةَ ذِي لُبٍّ شَغَلَ التَّفَكُّرُ قَلْبَهُ وَ انْصَبَ الْخَوْفُ بَدَنَهُ وَ اسْهَرَ التَّهَجُّدُ غِرَارَ نَوْمِهِ وَ اُظْلَمَ الرَّجَاءُ هَوَاجِرَ يَوْمِهِ وَ ظَلَفَ الزُّهْدُ شَهَوَاتِهِ وَ اَوْجَفَ الذِّكْرُ بِلِسَانِهِ وَ قَدَّمَ الْخَوْفَ لِامَانِهِ وَ تَنَكَّبَ الْمَخَالِجَ عَنْ وَضَحِ السَّبِيلِ وَ سَلَكَ اقْصَدَ الْمَسَالِكِ اِلَى السَّهْجِ الْمَطْلُوبِ وَ لَمْ تَفْتَلِ فَاتِلَاتُ الْغُرُورِ وَ لَمْ تَعْمَ عَلَيْهِ مُشْتَبِهَاتُ الْأُمُورِ ظَافِرًا بِفَرَحَةِ الْبُشْرَى وَ رَاحَةِ النُّعْمَى فِي أَنْعَمِ نَوْمِهِ وَ آمَنَ يَوْمِهِ وَ قَدْ عَبَّرَ مَعْبَرَةَ الْعَاجِلَةِ حَمِيدًا وَ قَدَّمَ زَادَ الْآجِلَةِ سَعِيدًا وَ بَادَرَ مِنْ وَجَلٍ وَ أَكْمَشَ فِي مَهَلٍ وَ رَغِبَ فِي طَلَبٍ وَ ذَهَبَ عَنْ هَرَبٍ وَ رَاقَبَ فِي يَوْمِهِ غَدَهُ وَ نَظَرَ قُدُّمًا أَمَامَهُ فَكَفَى بِالْجَنَّةِ ثَوَابًا وَ نَوَالًا وَ كَفَى بِالنَّارِ عِقَابًا وَ وَتَلًا وَ كَفَى بِاللَّهِ مُتَّقِمًا وَ نَصِيرًا وَ كَفَى بِالْكِتَابِ حَاجِبًا وَ خَصِيمًا (همان: ۱۴۱).

نمونه:

- ذِي لُبٍّ شَغَلَ التَّفَكُّرُ قَلْبَهُ لَمْ تَعْمَ عَلَيْهِ مُشْتَبِهَاتُ الْأُمُورِ

(همان)

یکی از ویژگی پرهیزکاران تفکر و تعقل است و این خصیصه سبب شده است که شبهاتی که مطرح می‌شود موجب گمراهی آنان نشوند چراکه اهل تفکر و تدبّر هستند و خود را در برابر شبهات ایمن کرده‌اند. این قسمت نیز به صورت ساختار حلقوی مطرح گردیده است؛ عبارت لم تعم علیه با جمله ذی لب ساختار متوازی را تشکیل داده است.

- أَنْصَبَ الْخَوْفُ بَدَنَهُ وَقَدَّمَ الْخَوْفَ لِأَمَانِهِ

(همان)

در این بخش از ساختار حلقوی استفاده شده است. امام (علیه السلام) به یکی از ویژگی‌های پرهیزکاران یعنی ترس از خدا اشاره می‌کند و در جملات بعد دلیل ترس از خدا در آنان را دخیره‌ی روز قیامتشان می‌داند.

یعنی جمله و قدم الخوف که درباره ترس از خدا به عنوان یکی از صفات پرهیزکاران اشاره دارد با جمله انصب الخوف که به دلیل این ویژگی اشاره می‌کند تناسب دارد و ساختار حلقوی تشکیل داده است.

- وَظَلَفَ الزُّهْدُ شَهَوَاتِهِ وَذَهَبَ عَنْ هَرَبٍ

(همان)

پرهیزکاران با زهد و پارسایی از شهوات، گناهان و کارهای ناپسند دوری و اجتناب می‌کنند. این یکی از ویژگی‌های پارسایان است که پرهیزکاران از زشتی‌ها فرار می‌کنند که این صفت نتیجه همان پارسایی و زهد آنان می‌باشد.

در این بخش، امام علی (علیه السلام) صفات متقی را با استفاده از افعال و عبارات متوالی ترسیم می‌کند. این ساختار نه تنها زیباست، بلکه از لحاظ بلاغی برای اثبات انسجام ویژگی‌های متقی به کار می‌رود.

الف) ساختار حلقوی متناظر: خَوْف و اَمَان (ترس و امنیت)

بخش آغازین (A)	هسته معنایی	بخش پایانی متناظر (A')	انسجام و کارکرد بلاغی
ذی لُبٍّ شَغَلَ التَّفَكُّرُ قَلْبَهُ (صاحب خردی که تفکر قلبش را مشغول کرده)	تمرکز بر عقلانیت فعال	لَمْ تَعْمَ عَلَيْهِ مُشْتَبِهَاتُ الْأُمُورِ (امور مشتبه بر او کور نمانده)	انسجام نحوی و معنایی: حلقه «تفکر بیناساز». ذی لُبٍّ (صاحب خرد) علت و ریشه است، و لَمْ تَعْمَ عَلَيْهِ... (عدم گمراهی در امور شبهه‌ناک) معلول و نتیجه است. این تقارن حلقوی نشان می‌دهد که تفکر مستمر (تفکر)، که صفت اصلی خردمند است، پادزهر و عامل دفاعی در برابر فریب‌های دنیا (مُشْتَبِهَات) است. این ساختار، به وحدت مفهوم عقل و عمل خدمت می‌کند.

ب) ساختار حلقوی متناظر: لُبٍّ و مُشْتَبِهَات (خرد و امور شبهه‌ناک)

بخش آغازین (B)	هسته معنایی	بخش پایانی متناظر (B')	انسجام و کارکرد بلاغی
انْصَبَ الْخَوْفُ بَدَنَهُ (ترس، بدنش را خسته کرده)	تمرکز بر حالت جسمانی	قَدَّمَ الْخَوْفَ لِأَمَانِهِ (ترس را برای امنیتش پیش فرستاد)	انسجام معنایی: حلقه «ترس سازنده». تکرار واژه خَوْف در ابتدا و انتها (یا در دو نقطه متناظر)، بر این پیام تأکید می‌کند که ترس از خدا نه یک حالت انفعالی، بلکه یک عامل انگیزشی است که متقی با رنج بردن از آن در دنیا، امنیت خود در آخرت را تضمین می‌کند. این تقارن، رابطه رنج دنیوی و آرامش اخروی را به‌طور مؤثر برجسته می‌کند.

ج) ساختار متوازن متناظر: زهد و هَرَب (پرهیز و فرار)

بخش آغازین (C)	هسته معنایی	بخش پایانی متناظر (C')	انسجام و کارکرد بلاغی
و ظَلَفَ الزُّهْدُ شَهَوَاتِهِ (زهد، شهواتش را بازداشته)	تمرکز بر کنترل درونی	وَذَهَبَ عَنْ هَرَبٍ (و از [گناهان] گریخته است)	انسجام معنایی و صوتی: این ساختار، توازی‌ای میان حالت درونی (زهد) و واکنش بیرونی (هرب/گریختن) ایجاد می‌کند. زهد، محرک درونی است که منجر به پرهیز عملی (فرار از زشتی‌ها) می‌شود. این تقارن به وحدت مفهوم «جهاد اکبر» خدمت می‌کند و نشان می‌دهد که پرهیزگاری صرفاً ترک نیست، بلکه حرکت و اقدام (فرار فعالانه) است که از کنترل نفس (زهد) ناشی می‌شود.

بر اساس این تقسیم‌بندی، یک ساختار حلقوی با هسته مرکزی X به صورت زیر مشاهده می‌شود:

A B C X C' B' A'

الف) تناظر A و A' (آغاز و پایان: حالات درونی $\longleftrightarrow$ نتایج الهی):

- A (حالات): توصیف حالات درونی مؤمن (تفکر، خوف، تهجد، رجاء، زهد).
- A' (نتایج): تأکید بر کافی بودن پاداش و کیفر الهی (بهشت، آتش) و حجت‌های الهی (الله، کتاب).

- تناظر: اعمال درونی (A) که ناشی از تقواست، در نهایت منجر به رویارویی با پاداش و کیفر نهایی (A') می‌شود.

ب) تناظر B و B' (مسیر $\longleftrightarrow$ روش):

- B (مسیر): تنگب (دوری) از انحرافات و کج‌روی‌ها ("الْمَخَالِج") و حرکت به سوی "النَّهْجِ الْمَطْلُوبِ".
- B' (روش): شتاب در عمل و آینده‌نگری (بَادِرٌ... وَ أَكْمَشَ... رَاقِبٌ).
- تناظر: برای رسیدن به مسیر حق (B)، باید روش درستی (B') از شتاب و بیداری را در پیش گرفت.

ج) تناظر C و C' (موانع $\longleftrightarrow$ گذر):

- C (موانع): مقاومت در برابر فتنه‌ها ("فَاتِلَاتُ الْعُرُورِ") و دوری از شبهات ("مُشْتَبِهَاتُ الْأُمُورِ").
- C' (گذر): عبور موفق از دنیای زودگذر ("مَعْبَرِ الْعَاجِلَةِ") و اندوختن توشه آخرت ("زَادَ الْآجِلَةِ").
- تناظر: گذر موفق از دنیا (C') نیازمند غلبه بر موانع و فتنه‌های دنیوی (C) است.

د) هسته مرکزی (X):

- X: ظَافِرًا بِفَرَحَةِ الْبُشْرَى وَ رَاحَةِ النُّعْمَى فِي أَنْعَمِ نَوْمِهِ وَ أَمِنَ يَوْمِهِ.
- نقش: این بخش، فلاح و آرامش نهایی را در دنیا (بشری) و آخرت (نعمی) ترسیم می‌کند و به عنوان نتیجه و هدف غایی تمام مراحل و مقدمات A, B, C و توجیه اعمال A' B' C' عمل می‌کند.

هدف اصلی این بخش از خطبه، الگوبرداری عملی است؛ امام (علیه السلام) نمی‌خواهد صرفاً یک توصیف ذهنی بدهد، بلکه می‌خواهد یک الگوی ساختاری را ارائه کند که اجزایش به هم پیوسته و لازم و ملزوم یکدیگرند:

الف) تقویت انسجام معنایی: ساختار حلقوی و توازی، با قرار دادن اجزاء مرتبط در مقابل یکدیگر، قویاً نشان می‌دهد که صفات متقی منفک از هم نیستند. برای مثال، نمی‌توان خوف داشت اما برای آمان برنامه‌ریزی نکرد؛ یا نمی‌توان ذی‌لُب بود و در عین حال در مُشْتَبِهَات غرق شد. این نظم، وحدت شخصیت پرهیزگار را اثبات می‌کند.

ب) تأکید بر تداوم عمل: استفاده از افعال متوالی و متناظر (مانند أَنْصَبَ/قَدَّمَ و شَغَلَ/لَمْ تَعْمَ) بر فعال و پیوسته بودن عمل متقی تأکید می‌کند. این افعال بیانگر جهادی جاری هستند و نه یک عمل منفرد.

ج) ایجاد توازن روانی: این سازه‌های متقارن، با ایجاد توازن نحوی و صوتی، کلام را موزون و خوشایند می‌سازند. این آهنگ و توازن، پیام موعظه را عمیقاً در ضمیر ناخودآگاه شنونده نفوذ می‌دهد و به آن وزن و اعتبار می‌بخشد.

بنابراین، نظم متقارن در این بخش یک مهندسی کلامی است که الگوی پرهیزگاری را به صورت یک سازه جامع و به هم تنیده ترسیم می‌کند که هر جزء آن، مؤید و نتیجه‌بخش جزء دیگر است.

۵.۳ هشدار در رابطه با دشمنی شیطان

در این بخش از خطبه غرّاء به تحذیر از دشمنی و عدوات شیطان و راه‌های دشمنی شیطان بیان شده است. در این بخش از ساختار حلقوی استفاده شده است:

أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ الَّتِي أُغْذِرَ بِهَا أَنْذَرَ وَاحْتَجَّ بِمَا نَهَجَ وَحَذَرُكُمْ عَدُوًّا نَفَذَ فِي الصُّدُورِ خَفِيًّا وَنَفَثَ فِي الْأَذَانِ نَجِيًّا فَأَضَلَّ وَأَرْدَى وَوَعَدَ فَمَنَّى وَزَيْنَ سَيِّئَاتِ الْجَرَائِمِ وَهُوَ مَوْبِقَاتِ الْعُظَائِمِ حَتَّى إِذَا اسْتَدْرَجَ قَرِيبَتَهُ وَاسْتَغْلَقَ رَهِيَّتَهُ أَنْكَرَ مَا زَيْنَ وَاسْتَعْظَمَ مَا هَوَّنَ وَحَذَرَ مَا أَمَّنَ (همان: ۱۴۲)

نمونه:

- زَيْنَ سَيِّئَاتِ الْجَرَائِمِ اسْتَغْلَقَ رَهِيَّتَهُ أَنْكَرَ مَا زَيْنَ

- هَوْنٌ مُوبِقَاتِ الْعُظَائِمِ اسْتَغْظَمَ مَا هَوْنٌ
- حَتَّى إِذَا اسْتَدْرَجَ قَرِيبَتَهُ حَذَرَ مَا أَمْنٌ

امام (علیه السلام) در این بخش شیطان را مهم‌ترین و بدترین دشمن انسان معرفی می‌کند، که او با نیرنگ و فریب و با وعده دادن و وسوسه و همچنین با زیبا جلوه دادن گناهان در نظر انسان، او را از یاد خدا، روز قیامت و هدف اصلی که همان قرب الهی و رسیدن به مقام رضایت خداوند متعال است، باز می‌دارد.

عبارت (اسْتَغْلَقَ رَهِيْتَهُ) حلقه مرکزی این ترکیب می‌باشد، لذا این عبارت در وسط ترکیب دایره‌ای سه تایی قرار گرفته است:

- A: زَيْنَ سَيِّئَاتِ الْجَرَائِمِ (تقارن معنایی با A')

- B: هَوْنٌ مُوبِقَاتِ الْعُظَائِمِ (تقارن معنایی با B')

- X: اسْتَغْلَقَ رَهِيْتَهُ (مرکز)

- B': اسْتَغْظَمَ مَا هَوْنٌ (تقارن معکوس با B)

- A': اُنْكَرَ مَا زَيْنَ (تقارن معکوس با A)

این چیش (ABXA'B') یک ساختار دایره‌ای (حلقوی) کامل را نشان می‌دهد که با نظریه نظم متقارن فرین هم‌خوانی دارد.

در این ساختار، امام علی (علیه السلام) یک الگوی سه‌گانه از فریب شیطان در دنیای کنونی (بخش آغازین) را ترسیم می‌کند که در روز قیامت (بخش پایانی متناظر) به طور کامل معکوس و منعکس می‌شود. این تقارن، عمق خیانت شیطان را به روشنی نشان می‌دهد:

بخش آغازین (A-B) (C - C')	هسته معنایی (عمل) شیطان در دنیا	بخش پایانی متناظر (A'-B') (C' - C)	انسجام و کارکرد بلاغی
A: زَيْنَ سَيِّئَاتِ الْجَرَائِمِ (زشتی گناهان را زیبا جلوه داد)	زیباسازی و فریب	A': اُنْكَرَ مَا زَيْنَ (آنچه را که زیبا جلوه داده بود، انکار می‌کند)	انسجام معنایی: تکرار واژه زَيْنَ لَزَيْنَ؛ این حلقه ماهیت فریب شیطان را فاش می‌کند. در دنیا، شیطان عامل زیبایی‌ساز گناه بود؛ در آخرت، او عامل انکار آن زیبایی دروغین می‌شود.
B: هَوْنٌ مُوبِقَاتِ الْعُظَائِمِ (گناهان بزرگ هلاکت‌بار را کوچک شمرد)	آسان‌سازی و تقلیل	B': اسْتَغْظَمَ مَا هَوْنٌ (آنچه را که کوچک شمرده بود، بزرگ می‌شمارد)	انسجام نحوی و معنایی: تکرار واژه هَوْنٌ/اسْتَغْظَمَ. این حلقه ماهیت بی‌مسئولیتی شیطان را برملا می‌کند. در

بخش آغازین (A-B) (C - C)	هسته معنایی (عمل) شیطان در دنیا	بخش پایانی متناظر (A'-B) (C - C)	انسجام و کارکرد بلاغی
			دنیا، شیطان گناه را آسان جلوه داد؛ در آخرت، خود آن را عظیم می‌شمارد و پیروانش را تنها می‌گذارد.
C: حَتَّىٰ إِذَا اسْتَلْزَجَ قَرِينَتُهُ... اسْتَعْلَقَ رَهْمَتَهُ (تا آنجا که یار خود را آهسته‌آهسته به کام کشاند)	هسته مرکزی: دام‌گذاری و ایجاد احساس امنیت در مقابل عقوبت	C: حَذَرَ مَا أَمَّنَ (از آنچه ایمنشان ساخته بود، سخت می‌ترسند)	انسجام معنایی: این تقارن، به تبدیل ایمنی دروغین به ترس حقیقی دلالت دارد. در دنیا، شیطان حس امنیت دروغین ایجاد کرد؛ در آخرت، خود، پیروانش را از آن وضعیت امن هولناک بیم می‌دهد.

هدف اصلی پیام در این بخش، ایجاد آگاهی نسبت به مکانیسم فریب شیطان و ترساندن از عواقب آن است. این ساختار حلقوی، کاملاً با این هدف همسو است:

الف) نوع انسجام: انسجام تقابلی (Contrastive Cohesion)

مهم‌ترین نوع انسجام در این ساختار، تقابلی و تضادی است.

- A در برابر A': (زیباسازی) در برابر (انکار زیبایی).

- B در برابر B': (کوچک شمردن) در برابر (بزرگ شمردن).

این انسجام تقابلی به قوی‌ترین شکل ممکن، خیانت نهایی شیطان را به نمایش می‌گذارد. نظم متقارن در اینجا نه صرفاً برای زیبایی، بلکه برای افشای یک مکانیسم دروغین است. مخاطب درمی‌یابد که اعتماد به شیطان، توهمی است که در آخرت توسط خود شیطان شکسته می‌شود.

ب) کارکرد بلاغی (ایجاد آگاهی و ترساندن)

۱. شفاف‌سازی الگو: ساختار حلقوی به شنونده کمک می‌کند که الگوی دقیق فریب را تشخیص دهد: شیطان ابتدا چیزی را به عنوان یک آرامش‌بخش (زین، هون) می‌فروشد و سپس در نقطه نهایی، دقیقاً همان کالا (ما زین، ما هون) را به عنوان عامل نابودی پس می‌گیرد. این وضوح ساختاری، آگاهی مخاطب را افزایش می‌دهد.

۲. ایجاد ترس و انداز: با قرار دادن عمل آرامش‌بخش در دنیا در مقابل نتیجه هولناک آن در آخرت (A در مقابل A' و B در مقابل B')، امام علی (علیه السلام) یک

شوکه‌کننده بلاغی ایجاد می‌کند. این تضاد، تأثیر اندازی کلام را به شدت افزایش می‌دهد و ترس از عاقبت را در دل شنونده می‌نشاند.

۳. ایجاز و قدرت بیان: این ساختار، اجازه می‌دهد تا یک فرآیند طولانی (فریب در طول زندگی) در عباراتی کوتاه و متقارن جمع‌بندی شود و به کلام قدرت و نفوذ بی‌نظیری ببخشد.

۴. ایجاد حس امنیت از عذاب در دنیا و حس ترس شدید از عذاب در آخرت: C) در مقابل C)

در نتیجه، ساختار حلقوی در این بخش، ابزاری است برای تحلیل روان‌شناختی مکانیسم وسوسه؛ این ساختار به مخاطب می‌آموزد که شیطان نه یک دشمن ناشناخته، بلکه یک فریبکار با روش‌شناسی مشخص و متقارن است که تنها با تقوا (وصیت آغازین خطبه) می‌توان از این حلقه فریب بیرون رفت.

۴. نتیجه‌گیری

سؤال اول پژوهش به این موضوع اختصاص داشت که صاحب خطبه غراء از ساختار متوازی چه بهره‌ای در کلامش برده است؟ امام علی (علیه السلام) برای هشداردهی، انداز مؤمنان، یادآوری روز قیامت و حسابرسی به اعمال و کردار انسان‌ها از یک ساختار متوازی بهره می‌برد؛ برای نظم کلام و آهنگین کردن آن کلمات را به شکل متوازن و همانند هم در انتهای هر عبارت آورده است، تعداد کلمات به کار رفته در عباراتی که در آن‌ها مؤلفه ساختار متوازی یا متوازن وجود دارد، حتی تعداد کلمات آمده در هر بخش بصورت یکسان و مساوی است و اگر دو جمله یک عبارت که در آن ساختار متوازی وجود دارد را مانند دو کفه ترازو فرض کنیم، این دو کفه هم از لحاظ ظاهر و شکل و هم تعداد کلمات بصورت یکسان و همانند هستند.

سؤال دوم پژوهش به این موضوع اختصاص داشت که ترکیب حلقوی چه کارکردی در خطبه غراء دارد؟ این ترکیب حلقوی یا دایره‌ای در ادبیات به عنوان آرایه «تکرار» نیز شناخته می‌شود، که به معنای استفاده از یک کلمه، گروه کلمات یا جمله بیش از یک بار در متن است؛ و این امر برای ایجاد تأثیرگذاری و زیبایی شناختی در کلام است، و وقتی تکرار صورت می‌گیرد این تکرار برای تأکید بر یک موضوع و مفهوم در جمله است. خود تکرار و مؤلفه حلقوی باعث ایجاد توازن در کلام می‌شود، یعنی درست است که در اینجا

از این ترکیب استفاده شده اما در عین حال خود این ساختار، منجر به ایجاد ساختار دیگر که توازی یا توازن هست نیز شده است؛ و علاوه بر این باعث لذت بردن مخاطب و شنونده نیز می شود.

سؤال سوّم به این موضوع پرداخت که نظم آینه‌ای یا معکوس این امتیاز را به متن می دهد که نگارنده یک عبارت را با دو چینش واژگانی در کلام بیاورد و امکان این که هر دو عبارت جا به جا شوند و تغییری در معنا و مفهوم ایجاد نشود وجود دارد، مفاهیمی باید برای مخاطب مجدد یادآوری شود را با واژگان جدید وارد متن می شوند بدون اینکه تکرار واژگانی بار کسالت متن را افزایش دهد یکی از قابلیت‌ها و ویژگی مهم نظم آینه ای آن به این صورت است که با جا به جایی دو عبارت معنا و مفهوم تغییری نکند و این مؤلفه نیز بر زیبایی و ساختار کلام می افزاید و رسانی و پر باری متن را به دنبال دارد سبب می شود ذهن مخاطب متن را بهتر و راحت تر درک و پردازش کند.

کتاب‌نامه

قرآن کریم

علی بن ابی طالب (۲۰۱۰) نهج البلاغه، تحقیق: شیخ قیس بهجت عطّار، چاپ اوّل، قم: مؤسسه الرافد للمطبوعات.

ابن ابی الحدید، عزالدین او حامد (۱۳۷۸) شرح نهج البلاغه، قم: ناشر الاسلامیه.

حری، ابوالفضل. (۱۳۸۵)، «قرآن به منزله اثر ادبی تصویر، تصویرپردازی و انسجام ساختاری متن ذر سوره‌العادیات»، فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز، ش ۱۹، صص ۷۱-۹۰

فاضلی، حمیدرضا؛ زارع زردینی، احمد؛ حیدری مزرعه آخوند، محمدعلی؛ دهقان منگابادی، بمانعلی (۱۴۰۲) «بازخوانی انسجام ساختاری قرآن کریم در پرتو نظریه نظم متقارن از دیدگاه ریموند فرین مطالعه موردی سوره بقره»، مجله پژوهش های ادبی قرآنی، ش ۴، صص ۲-۲۲.

فاضلی، حمیدرضا؛ زارع زردینی، احمد؛ حیدری مزرعه آخوند، محمدعلی؛ دهقان منگابادی، بمانعلی (۱۴۰۱) «بازخوانی انسجام ساختاری سوره یوسف در پرتو نظریه نظم متقارن با تاکید بر دیدگاه جواد انور قریشی»، مجله پژوهش های ادبی قرآنی، ش ۱، صص ۱۰۱-۱۱۹.

فرین، ریموند (۱۳۹۸) رابطه ساختار و تفسیر در قرآن مطالعه‌ای بر تقارن و انسجام در متن مقدّس اسلام، مترجم: محمدیان، سمیه، تهران: ارشدان.

مینت، رونالد و دیگران. (۲۰۰۴). طریقه التحلیل البلاغی و التفسیر: تحلیلات نصوص من الکتاب المقدس و من الحدیث النبوی الشریف، بیروت: دارالمشرق.

زیبایی‌شناسی سطوح نظم متقارن ... (علی خالقی و پوران رضایی چوشلی) ۳۱

ولوی، سیمین؛ محمدحسین احمدیار؛ علیرضا باقر (۱۴۰۱) «بررسی و نقد روش کوپرس در ادبیات نظم متقارن و تطبیق آن در سوره اعلی»، مجله پژوهش‌های ادبی قرآنی، ش ۴، صص ۷۵-۱۰۰.

- Anwar Qureshi, J. (2017). Ring Composition in Surat Yusuf. JIQSA Vol.2: 149-173
- Cuypers, M. (1995). Structures rhétoriques dans le Coran: Une analyse structurale de la sourate 'Joseph' et de quelques sourates brèves. MIDEO, 8 (22), 107-195.
- Farrin, R. (2010), Surat al-Baqara: A Structural Analysis." The Muslim World, Vol. 100: 17-32.
- Farrin, R. (2014). Structure and Quranic Interpretation: A Study of Symmetry and Coherence in Islam's Holy Text. Ashland, OR: White Cloud Press.
- Mir, Mustansir (1986) The Qur'anic Story of Joseph: Plot, Themes, and Characters," The Muslim World, Vol. 76: 1-15.
- Mir, M. (1986). Coherence in the Qur'an: A Study of Islah's Concept of Nazm in Tadabbur-i Qur'an, Indianapolis: American Trust Publications.
- Mir, M. (2000). Irony in the Qur'ān: A Study of the Story of Joseph. Literary Structures of Religious Meaning in the Qur'ān ,173-187.
- Mir, M. (1986). The Qur'ānic Study of Joseph: Plot, Themes, and Characters, JIQSA. Vol.76, 1-15.
- Mir, M. (2004). The Sura as a Unity: A Twentieth century development in Qur'an exegesis. The Koran: Critical Concepts in Islamic Studies, Ed. Colin Turner. Vol. 4. London: Routledge.
- Neuwirth, A. (1981). Studien zur Komposition der mekkunischen Suren, Berlin: Walter de Gruyter.
- Neuwirth, A. (1980). Zur Struktur der Yūsuf-Sure. Studien aus Arabistik und Semitistik, MIDEO; 125-152.